

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Ареф'єва Єлізавета Юріївна

УДК 130. 2: 21 (043.3)

**Поетика Ігоря Стравінського
як теорія композиційного синтезу:
культурологічний аналіз**

Спеціальність 034 – Культурологія
Галузь знань 03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Є.Ю. Ареф'єва

Науковий керівник:

Кривошея Тетяна Олександрівна,
доктор культурології, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Ареф'єва Є. Ю. Поетика Ігоря Стравінського як теорія композиційного синтезу: культурологічний аналіз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 – «Культурологія». – Національна музична академія України імені П.І. Чайковського, Київ, 2021.

Дисертаційне дослідження присвячене аналізу проблем формування та функціонування систем поетики, зокрема музичної поетики в культурі ХХ століття. Поетика І. Стравінського реконструюється як культурологічний синтез теорії та практики, авторська модель композиційного синтезу. Доведено, що поетика є одним з провідних засобів композиційного інструментарію в мистецтві, зокрема в музиці. Визначена антропологічна домінанта поетики І. Стравінського (антропологічний сенс музичного феномена як аналога людської цілісності) як засада конструювання своєрідної авторської феноменології – поетики як прояву гармонізуючих витоків *compositio*. Поетика визначена як теорія композиції, діалог культур, риторика.

Музична поетика І. Стравінського презентується як синтез мистецтв, зокрема синтез музичної стихії та балетних екзерсисів у творах «Весна священна», «Петрушка» та ін. Хореографічні принципи музичної композиції І. Стравінського реконструюються як хорєя та аретєя в транскрипції музичних інновацій ХХ століття. Проаналізовано фольклорні витoki, стильові, жанрові та вокальні складові композиції творів І. Стравінського як невід'ємна складова його музичної поетики. Доведено, що музична поетика І. Стравінського в культурологічному та музикологічному просторі ХХ століття є оригінальним креативним доробком, що спонукає до нетрадиційного прочитання та інтерпретації образного інструментарію композитора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше виявлено культурологічний обрії трансформації образних засад музичної творчості як поетичного інструментарію митця.

Наукова новизна розкривається в наступних положеннях, що виноситься на захист:

Вперше:

- визначено, що поетика як категорія, теоретична та практична практика корелює з такими сферами рефлексії, як культурно-історична антропологія, етика, естетика. Поетика в широкому сенсі визначається як спосіб праці, тип роблення, як *poesis*, що несе в собі надзвичайно важливий композиційний аспект. Категорії «*compositio*», «*transpositio*», «*transpositive*» визначаються як риторичні фігури, що в поезиці мають світоглядно-естетичний і етичний виміри;

- доведено, що теоретична поетика І. Стравінського тяжіє до поетики завданих констант, яку можна визначити як апріорно-феноменологічну, трансцендентальну поетику. Якщо феноменологія І. Канта визначає свій окремий світ наявного та неявного феномена, що в більшості позначається як *estesis*, як естетичний світ, моделює здатність смаку та корелює зі світом пізнання, праксису, то феноменологія *poesis* І. Стравінського стає засобом гармонізації теоретичної (експліцитної) та практичної (імпліцитної) поетики. Тобто це феноменологія кантівського типу, що є однією із складових «ноології» музики, якщо використати давньогрецьку термінологію, та «праксеології» музичного етосу, що має моральний підтекст. Музичний етос презентує саме практичну дію людини в світі людських здібностей до творчості;

- визначено, що тяжіння до апріорних універсалій в поезиці у І. Стравінського було характеристикою її як розгорнутої системи поетичних максимум онтологічно-антропологічного типу, що корелюють з риторикою та інструментарієм музичних артефактів, які були достатньо опрацьовані в поезиці і риторичі музичного тексту бароко, зокрема. І. Стравінський

визначає антропологічний аспект *poesis* в музичній творчості як надзавдання, що в певній мірі недооцінювалося в мистецтвознавстві. Проблеми, які піднімалися в філософії 30-х років ХХ століття, були суто екзистенційними, визначали антропологічний модус буття людини;

- доведено, що поетика як теорія композиції є мало вивченою в контексті музичних констант, які пов'язуються з *compositio*, тобто з риторичним набором метабол як інструментарієм будь-якої поетики, що достатньо визначено в різних поетичних школах. Зокрема, в школі О. Потебні – це домінанта метонімії, метафори, синекдохи; в школі Р. Якобсона, яка буквально повторює ідеї О. Потебні, – це домінанта метонімії. І. Стравінський в своїй теоретичній творчості був «синкретистом», занурювався в первинний імпульс дії або післядії античної хореї (ритм), де танок як моделюючий принцип імагінації музичної матерії виносив ритм на верхній шар своєї поетичної системи. Втім, І. Стравінський ніколи не говорить, що танок є доміантним, але у всьому контексті його музичної поетики танок стає тим інтерпретативним механізмом, який в давній Греції виглядав як система витанцьовування діалогів, пластичної презентації чуттєвого космосу;

Уточнено:

- музична поетика І. Стравінського не розгорнута в філософсько-естетичну систему, але в плані імперативної, апріорної поетики виглядає як своєрідна максіма рефлексії композитора, пластичний екзерсис, візерунок, музичний артефакт як універсалія або трансценденталія синтетичного типу, що несе в собі контекст синергії хореїчного типу;

- музичний артефакт *poesis* визначається як трансцендентальний, тобто завданий ззовні світ. Завданий композиторським прийомом, його творчістю, життєвим шляхом, вчинком, презентований у вимірах тої поетики, що опанована у творчості композитора. Більше того, музичний феномен презентується як «ноема», «енергема», а це вже категорії феноменології Е. Гуссерля, О. Лосева. Апріоризм І. Стравінського походить від традиції

«розумової праці», яку сповідував М. Римський-Корсаков, що корелює з ісихастською християнською традицією, якої композитор не міг позбавитися при всьому захопленні язичницькими мотивами;

- І. Стравінський не вибудовує експліцитного проекту феноменології поезики, він лише говорить про антропологічний феномен музики як артефакт поезики. Цей артефакт вибудований настільки пунктирно і не прозоро, що його варто інтерпретувати саме в тих константах, які надає феноменологія як синтез імплікацій апріорного типу;

Дістало подальший розвиток:

- художнє визначення естетичної доміанти poesis у І. Стравінського визначається як чуттєвий простір, емоційна ознака, що презентується у реаліях естетичних феноменів. І. Стравінський створює власну феноменологію музичних артефактів, яка інтерпретується як музична поезика в рамках тих правил і норм, які їм були запропоновані під час читання лекцій з поезики в Гарвардському університеті;

- музична поезика І. Стравінського сформувалась як синтез мистецтв. Саме тому вона визначається як певний синкретизм дії, що презентує давньогрецьку хорею у контексті танку;

- композиція І. Стравінського ще не вивчена в контексті алеаторики або новітніх систем комунікативних презентацій, де творчість хореографа стає спонукою синтетичної творчості в цілому, дає можливість створення синтетичних музичних творів. Відомо, що І. Стравінський створював свої твори під впливом пластики В. Ніжинського, адже критикував його як хореографа, режисера хореографічних пантомім, хоча й не міг позбутися впливу майстра;

- хореїчний імпульс синкретизму музичного твору є надзвичайно важливим для прочитання творчості І. Стравінського як проблеми синтезу мистецтв. Музика композитора є синкретичною в плані метакультурних алузій, єдності християнських та язичницьких мотивів, фольклоризму, трансценденталізму, класики та неокласики. Цей контекст не піддається

адекватному та однозначному аналізу, але його важливо зазначити як світоглядний, антропологічний феномен звернення до витоків.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що у дослідженні визначаються антропологічні та культурно-історичні виміри музичної поетики І. Стравінського як певної феноменології творчості. Проаналізовані стильові та жанрові виміри творів композитора в контексті його захоплення неокласикою, фольклоризмом. Доведено, що об'єктом рефлексії над музичною цілісністю твору у І. Стравінського є антропологічне бачення цілісності музичного феномена, що є надзвичайно актуальним і в сучасному контексті культурологічної рефлексії.

Ключові слова: музична поетика, композиція, антропологія, феноменологія, стиль, жанр, фольклор, художній образ.

SUMMARY

Arefyeva E. Yu. Poetics of Igor Stravinsky as a theory of compositional synthesis: culturological analysis. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 034 - "Culturology". - National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky, Kyiv, 2021.

The dissertation research is devoted to the analysis of problems of formation and functioning of systems of poetics, in particular musical poetics in culture of the XX - th century. I. Stravinsky's poetics is reconstructed as a culturological synthesis of theory and practice, the author's model of compositional synthesis. It is proved that poetics is one of the leading means of compositional tools in art, in particular in music. The anthropological dominant of I. Stravinsky 's poetics (anthropological meaning of a musical phenomenon as an analogue of human integrity) as a basis for constructing a kind of authorial phenomenology - poetics as a manifestation of harmonizing origins of compositio - is determined. Poetics is defined as the theory of composition, dialogue of cultures, rhetoric.

I. Stravinsky's musical poetics is presented as a synthesis of arts, in particular a synthesis of musical elements and ballet exercises in the works "Sacred Spring", "Parsley" and others. The choreographic principles of I. Stravinsky's musical composition are reconstructed as a chorea and arete in the transcription of musical innovations of the twentieth century. The folklore origins, stylistic, genre and vocal components of the composition of I. Stravinsky's works as an integral part of his musical poetics are analyzed. It is proved that the musical poetics of I. Stravinsky in the culturological and musicological space of the twentieth century is an original creative work that encourages non-traditional reading and interpretation of figurative instruments of the composer.

The scientific novelty of the obtained results is that for the first time the culturological horizons of transformation of figurative bases of musical creativity as poetic tools of the artist are revealed.

Scientific novelty is revealed in the following provisions, which are submitted for protection:

For the first time:

- it is determined that poetics as a category, theoretical and practical practice correlates with such areas of reflection as cultural and historical anthropology, ethics, aesthetics. Poetics in a broad sense is defined as a way of working, a type of doing, as poesis, which carries an extremely important compositional aspect. The categories "compositio", "transpositio", "transpositive" are defined as rhetorical figures that in poetics have ideological, aesthetic and ethical dimensions;

- it is proved that the theoretical poetics of I. Stravinsky tends to the poetics of applied constants, which can be defined as a priori-phenomenological, transcendental poetics. If I. Kant's phenomenology defines its separate world of existing and non-existing phenomenon, which is mostly referred to as estesis, as an aesthetic world, models the ability to taste and correlates with the world of knowledge, practice, the phenomenology of I. Stravinsky's poesis becomes a means of harmonizing theoretical (explicit) and practical (implicit) poetics. That is, it is a phenomenology of Kantian type, which is one of the components of the "noology" of music, if we use the ancient Greek terminology, and "praxeologists" of the musical ethos, which has a moral connotation. Musical ethos presents the practical action of man in the world of human creative abilities;

- it was determined that I. Stravinsky's attraction to a priori universals in poetics was a characteristic of him as a developed system of poetic maxims of ontological-anthropological type, correlating with rhetoric and tools of musical artifacts, which were sufficiently elaborated in poetics and rhetoric of baroque music. I. Stravinsky defines the anthropological aspect of poesis in music as an overriding task, which to some extent was underestimated in art history. The problems that arose in the philosophy of the 1930s were purely existential, determining the anthropological mode of human existence;

- it is proved that poetics as a theory of composition is little studied in the context of musical constants associated with compositio, ie with a rhetorical set of

metabolites as a tool of any poetics, which is sufficiently defined in different poetic schools. In particular, in O. Potebny's school he is a dominant of metonymy, metaphor, synecdoche; in R. Jakobson's school, which literally repeats the ideas of O. Potebny, it is the dominant of metonymy. I. Stravinsky in his theoretical work was a "syncretist", immersed in the primary impulse of action or aftereffect of ancient chorea (rhythm), where dance as a modeling principle of the imagination of musical matter brought rhythm to the top layer of his poetic system. However, I. Stravinsky never says that dance is dominant, but in the whole context of his musical poetics dance becomes the interpretive mechanism that in ancient Greece looked like a system of dancing dialogues, a plastic presentation of the sensual space;

Updated:

- Stravinsky's musical poetics is not deployed in the philosophical and aesthetic system, but in terms of imperative, a priori poetics looks like a kind of maxim of the composer's reflection, plastic exercise, pattern, musical artifact as a universal or transcendental of the synthetic type;

- musical artifact poesis is defined as transcendental, ie caused from the outside world. Tasked by the composer's technique, his work, way of life, deed, presented in the dimensions of the poetics that is mastered in the work of the composer. Moreover, the musical phenomenon is presented as "noema", "energy", and these are the categories of phenomenology of E. Husserl, O. Losev. I. Stravinsky's a priori originates from the tradition of "mental work" professed by M. Rimsky-Korsakov, which correlates with the hesychastic Christian tradition, which the composer could not get rid of with all his admiration for pagan motives;

- I. Stravinsky does not build an explicit project of the phenomenology of poetics, he only speaks of the anthropological phenomenon of music as an artifact of poetics. This artifact is so dotted and opaque that it should be interpreted in the constants provided by phenomenology as a synthesis of a priori implications;

Received further development:

- I. Stravinsky's artistic definition of the aesthetic dominant of poesis is defined as a sensory space, an emotional feature that is presented in the realities of aesthetic phenomena. I. Stravinsky creates his own phenomenology of musical artifacts, which is interpreted as musical poetics within the rules and norms that were offered to them during lectures on poetics at the University of Harvard;

- I. Stravinsky's musical poetics was formed as a synthesis of arts. That is why it is defined as a certain syncretism of action, which presents the ancient Greek chorea in the context of the tank;

- I. Stravinsky's composition has not yet been studied in the context of aleatorics or the latest systems of communicative presentations, where the choreographer's work becomes a stimulus for synthetic creativity in general, allows the creation of synthetic musical works. It is known that I. Stravinsky created his works under the influence of V. Nizhynsky's sculpture, because he criticized him as a choreographer, director of choreographic pantomimes, although he could not get rid of the influence of the master;

- The choreic impulse of the syncretism of a musical work is extremely important for reading Stravinsky's work as a problem of art synthesis. The composer's music is syncretic in terms of metacultural allusions, the unity of Christian and pagan motifs, folklore, transcendentalism, classics and neoclassics. This context cannot be adequately and unambiguously analyzed, but it is important to note it as a worldview, anthropological phenomenon of turning to the origins.

The theoretical significance of the obtained results lies in the fact that the study determines the anthropological and cultural-historical dimensions of I. Stravinsky's musical poetics as a certain phenomenology of creativity. The stylistic and genre dimensions of the composer 's works in the context of his fascination with neoclassicism and folklore are analyzed. It is proved that the horizon of reflection on the musical integrity of the work in I. Stravinsky is an anthropological vision of the integrity of the musical phenomenon, which is extremely relevant in the modern context of culturological reflection.

Key words: musical poetics, composition, anthropology, phenomenology, style, genre, folklore, artistic image.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті у наукових виданнях,
включених до Перелику фахових видань України*

1. Ареф'єва Є. Ю. Поетика як хорєя та аретєя: синкретизм музики І.Стравінського. Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зб. Вип. 27. Рівне : РДГУ, 2018. С. 106–111.
2. Ареф'єва Є. Ю. Музична поетика І. Стравінського як риторика. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : збірник наукових праць. Вип. 29. Рівне : РДГУ, 2018. С. 17–23.

*Статті у періодичних наукових виданнях інших держав,
які входять до Європейського Союзу*

3. Ареф'єва Є. Ю. Діалог культур в музиці І. Стравінського. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, IX (46), I.: 254, 2021. Jun. S. 11–15.

Опубліковані праці апробаційного характеру

4. Ареф'єва Є. Ю. Compositio І. Стравінського як синтетична реальність бачення світу. Вісник КНУКіМ. Вип. 40.: Вид. КНУКіМ, 2019. С. 87–93.
5. Ареф'єва Є. Ю. Теоретична поетика Ігоря Стравінського як культурно-історична антропологія. Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство». (41). 2019. С. 102–108.
6. Ареф'єва Є. Ю. Поетика Ігоря Стравінського в інтелектуальному контексті культури ХХ століття. Людина. Культурв. Дизайн. Проблеми розвитку дизайну Vв сучасній українській культурі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2014. С. 323–336.
7. Ареф'єва Є. Ю. Музыкальная поэтика Игоря Стравинского. Людина у просторі сучасної культури. Дизайн в контексті культурних практик сучвсності (мода, реклама, шоу-бізнес, естрада, туристична діяльність) ; матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2015. С. 127–136.

8. Ареф'єва Є. Ю. Поетика Ігоря Стравінського як інтенціональний простір формування сучасного креативного мислення митця. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів факультету філософської освіти і науки 14 – 18 травня 2018 року. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова., 2018. С. 194–196.
9. Ареф'єва Є. Ю. Музична поетика Ігоря Стравінського як діалог культур. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції „Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття. Одеса : Видавництво ОНПУ, 2018. С. 234–236.
10. Ареф'єва Є. Ю. Музична поетика Ігоря Стравінського в контексті європейської поетичної рефлексії. Українська культура в контексті постмодерних інновацій. Київ – Одеса : Освіта України, 2018. С. 318–334.
11. Ареф'єва Є. Ю. Поетика і композиція. Гуманітарний корпус. Вип. 25. Вінниця: ”Твори”, 2019. С. 13–16.
12. Ареф'єва Є. Ю. Бог, лялька, манекен як образи музичного світу І. Стравінського. Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 24–25 березня, 2021 р. / М-во освіти і науки України; Київ. ун-т культури, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021, Част. 1. С. 22–25.